

A Burok-völgy lepkevilága

A HM VERGA Zrt. területén, Várpalotától északra, a Tés irányába húzódó országút jobb oldalán egy szurdokszerű árok húzódik. Állandó vízfolyástól mentes, neve Burok-völgy. Királyszállástól keleti irányba indul, hogy a közel 11 km hossza felénél élesen megtörve, dél felé folytatva útját Bakonykúti határán szétterüljön.

A Burok-völgyben, a környező cseres-tölgyes és gyertyánosoktól eltérően főként bükköket és magas kőriseket találunk. A völgy számos részét szinte soha nem éri a nap, ezért az így kialakult sajátos mikroklimában számos különleges növény – a havasi hagyma (*Allium victorialis*), a havasi turbolya (*Antbriscus nitida*), a gímpáfrány (*Pbillitis scolopendrium*) stb. – talált otthonra. A völgy teknőjében tavasszal medvehagyma- (*Allium ursinum*) szőnyeget találunk, majd a csalán (*Urtica*) és a falgyom (*Parietaria officinalis*) válik uralkodóvá. A vegetációs időszakban a völgy alja a sűrű lomboszat miatt alig kap napfényt, ezért kevés a lágyszárú növény. A völgy oldalában azonban csodálatos növénykavalkád tárul elénk. Számos védett faj otthona, úgymint a turbánliliomé (*Lilium matragon*), a fekete kökörtörő (*Pulsatilla pratensis* ssp. *nigricans*), a magyar gurgolyaé (*Seseli leucospermum*) stb.

A HM VERGA Zrt. – felismerve a hely potenciális természeti értékeit – 2007-ben bízta meg az Erdészeti Tudományos Intézet Erdővédelmi Osztályát a Burok-völgy rovarantani feltárásával. A megbízást és a kutatás támogatását ezúton is köszönjük.

Legnagyobb intenzitással a völgy lepkefaunáját kutattuk, de 2010-ben már a szintén nagyon ígéretesnek tűnő, holtfához kötődő szaproxilofág rovargyűtést is tanulmányoztuk.

A lepkefaunára vonatkozó adatok túlnyomó részét éjszakai, mesterséges fényel történő gyűjtések szolgáltatták, de ezt nappali, ún. egyelűes gyűjtésekkel is kiegészítettük. Mára már, ha nem is teljes, de egy meglehetősen jó képet kaptunk a terület lepkefaunájáról, ami alapján bizton állítható, hogy a terület kifejezetten fajgazdag, helyi védettsége feltétlenül indokolt.

Négy év alatt a területről 832 lepkefaj került elő, közülük 23 védett. Természe-

tesen helyütt nem közlünk teljes fajlistát, inkább csak a védett, értékes, illetve érdekes fajokról adunk rövid ízelítőt.

Európában mára a kihalás szélére sodródott éjjeli nagy pávaszem (*Saturnia pyri*) Magyarországon még szerencsére számos helyen előfordul. Kifejletten 10 cm hosszúságú, vaskos, kék szemölcsökkel teli világoszöld hernyója (1. kép) kü-

1. kép. Az éjjeli nagy pávaszem (*Saturnia pyri*) hernyója ©Csóka György

lönböző gyümölcsfák, gyakran a dió táplálkozik. A nagy szemeket viselő lepke jóval gyakrabban kerül a látótérbe. A pávaszem napi aktivitási csúcsa az éjjeli körüli időszakra tehető. Öröndetes tény, hogy ennek a karakteres, gyönyörű lepkének az állománya hazánkban az elmúlt évtizedben jelentősen növekedett. A Burok-völgyben május folyamán gyakran találkozhatunk vele.

Az éjjeli kis pávaszem (*Saturnia pavonia*) jóval gyakoribb, mint a „nagy testvére”. A lepke hernyója elsősorban a kökényen él, de tölgyeken, gyertyánon is kifejlődhet. A lepke márciusban rakja petéit a tápnövény ágaira. Amennyiben rábukkanunk szemölcsös és kis, szőrös hernyóira, érdemes továbbra is figyelni fejlődésüket. A kikelő kis hernyók még feketék barna foltokkal, hiszen alkalmazkodnak a csupasz barnásfekete ágak színéhez, illetve sötét színükkel így tudják leghatékonyabban hasznosítani a napfény melegét. A tápnövény virágzását követően, a zöld levelek megjelenésével egy időben a növekvő hernyó a vedlések során zöld színre vált. A váltás során eleinte a feketébe kevés zöld szín vegyül, majd egyre nagyobb területet borít a zöld szín. Az utolsó vedlés előtt a hernyó hátoldalán még fekete csík húzódik, s csak a bábozódás előtt lesz teljesen zöld. Csak a sötét színű nőténye keresi fel a mesterséges fényt, de az őzbarna hímekkel a nappali órákban gyakran találkozhatunk, amint a kökénybokrok között cikázik. A Burok-völgy gyakori faja.

A lepkék sajátos csoportja a sajátos szárnyformájú szendereké. Ezek a robusztus testű és valószínűleg kis szárnyfelületű lepkék a rovarvilág repülő bajnokai, hiszen nem ritka a 60 km-es repülési csúcsebességük sem. Számos hazai vándor kerül ki közülük. Nevük a nyelvújítás korából származtatható, arra utal, hogy különböző növényeken „szenderegnek”. A szenderek túlnyomórészt éjjel aktívak, de néhány fajuk kizárólag nappal repül. Az egyik közülük a kacsafarkú szender (*Macroglossum stellatarum*), melyet leggyakrabban nappal, a virágok előtt kolibrihoz hasonlóan libegve, szinte egyhelyben állva láthatunk, miközben hosszú pödörnyelvvel a nektárt veszi magához (2. kép). A Burok-völgyben gyakori. A másik faj, amely már védettséget élvez, a dongószender (*Hemaris tityus*). A megjelenése eléggé meghök-

2. kép. Kacsafarkú szender (*Macroglossum stellatarum*) ©Csóka György

kentő, ugyanis hatalmas fullánkú dongónak néz ki, de megjelenését nem kíséri a dongóktól megszokott döngés. A „fullánk” természetesen a pödörnyelvével. Előszeretettel táplálkozik a kék virágú növényeken, így a kígyósziszen vagy a zsályákon. A Burok-völgyben egy alkalommal sikerült megfigyelni.

A hazai legismertebb lepkék között van a védett fecskéfarkú lepke (*Papilio machaon*) és a kardoslepke (*Ipbiclidés podalirius*). A két legnagyobb hazai nappali lepkénket tisztelhetjük bennük. A fecskéfarkú hernyója ernoősvirágzatú növényeken, míg a kardoslepke hernyója különféle csonthéjasok (pl. kökény) levelén táplálkozik. A Burok-völgyben, különösen a völgyi peremeken gyakran megjelennek.

A védett és vándor zöldes gyöngyházlepke (*Argynnis pandora*) a fajtársaitól könnyen elkülöníthető, mivel csak az ő szárnyának fonákján találunk pirosat, méghozzá téglapirosat. A lepke megjele-

* Erdészeti Tudományos Intézet

nése hullámszó, mert a vándorlásai során hazánkba tévedt példányok utódai néhány évig itt maradnak, majd eltűnnek. A megfigyelések szerint akár egy teljes évtizedre is eltűnhet a faj, majd hirtelen mindenhol találkozni lehet egyedeivel. Hernyója egyébként ibolyát eszik. A Burok-völgyben egy alkalommal sikerült megfigyelni.

A védett nappali pávaszem (*Nymphalis io*) a Burok-völgyben mindenhol jelen van. Hernyója a csalánt fogyasztja. A lepke különböző üregekben, így faodvakban, barlangokban, házak pincéjében vagy padlásán telel át, és az első tavaszi napfényes napon már megjelenik. Az áttelelt lepkék kissé lusták és a napfényben a köveken vagy erdei utakon, ösvényeken álmosan tátogatják szárnyaikat, elővillantva szín pompás „szemeiket”. Míg a nappali pávaszem az év első lepkéi közé tartozik, addig a védett admirális lepke (*Nymphalis antiopa*) az év utolsó lepkéi közé tartozik. Szeptember végén, október elején az aláhullott és megerjedt gyümölcsökön szívogat. Ha el is zavarja valami fuvallat, hamarosan ugyanoda tér vissza ahonnan ellibbent. A fekete alapon fehér és piros foltjaival igen feltűnő jelenség, repülési idejében más lepkével nemigen találkozunk.

A Burok-völgy sziklakibúvásain él három védett araszolólepke: a hangyabogáncs-törpearaszoló (*Eupithecia graphata*), a sziklaüröm-araszoló (*Dyscia conspersaria*) és a változó sziklaaraszoló (*Charissa intermedia*). Az említett araszolólepkék semleges színűek, a szürke és fehér színezeti elemeikkel ha a sziklára pihennek, akkor rejtve maradnak az avatatlan szemek előtt. Közülük a sziklaüröm-araszoló nappal aktív, felrepülését követően a lágyszárú növények biztosította félélményekben tűnik el a szem elől.

A völgy peremeinek sekély talaján élő molyhos tölgyeken találkozhatunk a védett magyar púposzövő (*Phalera bucephaloides*) hernyójával (3. kép). Imágója a mesterséges fényre erősen aktív, de egy igazi púposzövőtől elvárhatóan csak az éjjelt követő időszakban

3. kép. A magyar púposzövő (*Phalera bucephaloides*) hernyója ©Csóka György

4. kép. Magyar púposzövő (*Phalera bucephaloides*) ©Szabóky Csaba

jelenik meg (4. kép). A Burok-völgyben jelentős populációja él.

Nagy meglepetésként előkerült a keserűgöckér törpebagoly (*Schinia cardui*). Hernyója a mezei keserűgöckéren (*Picris* sp.) táplálkozik. Előszeretettel fogyasztja a növény virágzatát és a halványlila színével különös jelenség. A lepke (5. kép) a sárga virágokon táplálkozik. Felhős időben mozdulatlanul pihen, de amint kisüt a nap, felélénkül és a virágokat sorra felkeresi. Hazai elterjedése nem kellően feltárt, s így a bakonyi előfordulás is új adat.

5. kép. Keserűgöckér törpebagoly (*Schinia cardui*) ©Szöcs Levente

Gozmány László, a Magyar Természettudományi Múzeum egykori munkatársa 1957-ben írta le tudományra újnak, az azóta védetté nyilvánított magyar tölgyfakkmolyt (*Pammene querceti*) (6. kép). A lepke nem szívesen kóborol el a tápnövényétől. Nagyon rövid a repülési ideje, április végén és május elején rajzik. A Burok-völgyben egy alkalommal sikerült megfigyelni.

A völgy bükk-törzsein gyakran figyelhetünk meg függőleges, huroksze-

6. kép. Magyar tölgyfakkmoly (*Pammene querceti*) ©Szabóky Csaba

7. kép. A bükkfakéreg törpemoly (*Ectoedemia liebwerdella*) hernyójáratai ©Csóka György

rű rajzolatot, amit a bükkfakéreg törpemoly (*Ectoedemia liebwerdella*) hernyója készít. A két évig fejlődő hernyó járatát aktív korában nehéz észrevenni, de miután az akna beaknázódott, kiemelkedik a fakéreg síkjából (7. kép). A lepke a nevéhez méltóan igen csak apró, szárnyfesztávolsága mindössze 4,5-5 mm.

Ha fényes nappal és a fagyal virágzásakor járjuk a területet, különös lepkékkel találkozhatunk. A díszes törösmoly (*Adela croesella*) élénk sárga és csillogó kékjével, valamint hosszú csápjával ragadja meg figyelmünket. A hímek csápjája több mint kétszerese a test hosszának, és repüléskor a menetszél miatt kardszerűen hátrahajlik.

Számos rovar, köztük számos lepke hernyója is korhadékkal táplálkozik. A Burok-völgyben nagy mennyiségben van jelen korhadó faanyag, ami sok, kifejezetten ritka rovarfajnak teremt életfeltételeket. A Burok-völgyből előkerült az igen ritka barna hulladékmoly (*Reiserita relicinella*), melynek a magyarországi legnagyobb lepkegyűjteményben – a budapesti Magyar Természettudományi Múzeumban – is csupán egyetlen példánya található. A Bakony területére ez is új előfordulási adat. A nagy gombamoly (*Nemapogon picarellus*) hazai jelenlétét közel harminc éve ismerjük, de azóta csak két újabb példánya került elő az Északi-középhegységből. A Burok-völgyben egy példánya repült fényre. Hernyója különböző taplógombák és a fákon lévő, golyvaszerű daganatokon táplálkozik.

A fekete és erdefenyőt fogyasztó márványos gyantamoly (*Gravitarmata margarotana*) három példánya került elő a Burok-völgyből. A mintegy tizenöt évvel ezelőtt Ásotthalmon megjelent lepke terjeszkedése jól nyomon követhető. A Duna-Tisza közén északra terjedt, majd a Bükk lábánál nyugat irányba fordulva elérte Budapestet. A további útvjáról nincs közvetlen adatunk, de most igazolódott, hogy már elérte a Bakonyt is, melynek faunájában új.

Annak ellenére, hogy a Burok-völgyben kevés a fenyő (megjegyzendő, hogy a Királyszállás felőli oldalon jelentősebb lucállomány és a bakonykúti végén jelentősebb feketefenyő-állomány található), mégis számottevő a fenyőt fogyasztó lepkefajok száma: fenyőtükrösmoly (*Epimo-*

tia tedella), fenyőilonca (*Rhyacionia buoliana*), piros gyantamoly (*Rhyacionia pinicolana*), fenyőkéregmoly (*Cydia pactolana*), tobozrágó tükrösmoly (*Piniophila bifasciana*), tobozrágó karcsómoly (*Dioryctria sylvestrella*), fenyő-rágó karcsómoly (*Dioryctria abietella*), fenyő-araszoló (*Bupalus piniarius*), fenyőbagoly (*Panolis flammea*).

A Burok-völgyből előkerült a sziklagepekrekre, gyepekre jellemző pusztai lándzsás bagolylepke (*Simyra nervosa*) egy példánya (8. kép).

Talán ez a kis ízeltő is érzékelteti azt a fajgazdagságot és változatosságot, amit a Burok-völgy lepkefaunája testesít meg. Sajátos mikroklímája, gazdag növényvilága ízelt lábú fajok ezreinek ad otthont. Már a lepkefauna önmagában is bizo-

8. kép. Pusztai lándzsás bagolylepke (*Simyra nervosa*) ©Szócs Levente

nyítja, hogy a völgy kutatásra és védettségre méltó élőhely. Bizonyosra vehető az is, hogy további kutatással nagyszámú védett, ritka rovarfaj előfordulását lehet még igazolni, mint ahogyan az már a xilofág rovarok 2010-es kutatása során is egyértelműen igazolódott.

Fogságban kelt vörös vércse

Az Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság Kőszegen működő Madárvédelmi Mintatelepén 2010. augusztus 14-én gyűrték meg azt a vörös vércsét, amelynek 2011. január közepén Észak-Albániában, a Shkodra-tó térségében egy vadász oltotta ki az életét. A madár jelölőgyűrűjének számát és fényképét egy albán természetvédő juttatta el a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Madárgyűrűző Központjába. A fiatal vércse a Madárvédelmi Mintatelepen élő, tartósan sérült, ezért a szabad életre alkalmatlan vércsepár zárt térben felnevelt fiókája. A gyűrűzése és a lelövése közt eltelt közel 5 hónap és az általa megtett, mintegy 630 km bizonyítja, hogy a sérült ragadozómadarak zárttéri költéséből származó fiókák a megfelelő repatriációt követően alkalmasak a szabad életre és hozzájárulhatnak a vadon élő madárállományok fennmaradásához.

A vörös vércse (*Falco tinnunculus*) Európa és Magyarország egyik leggyakoribb ragadozómadara. A nálunk fészkelő madarak közül a fiatalok vonulók, széles frontvonalban repülve érik el telelőhelyüket, a Földközi-tenger medencéjét. A hazánkban 1951 óta gyűrűzött 6716 vörös vércse közül csupán 17 példány került meg külföldön, Albániában azonban eddig egy sem. A kőszegi Madárvédelmi Mintatelepen 1994 óta folyó ragadozómadár-mentő munka során már 61 pld., sérült szülők által felnevelt vörös vércse fiókát repatriáltak sikeresen a természetvédelmi szakemberek.

Dr. Németh Csaba

Fotó: **Ifj. Vasuta Gábor**

